

Ks. prof. dr hab. Mirosław Stanisław Wróbel
Dyrektor Instytutu Nauk Biblijnych KUL
Kierownik Katedry Filologii Biblijnej
i Literatury Międzytestamentalnej
Aleje Raławickie 14
20-950 Lublin

Jerozolima, 20.08.2019 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej

**Mgr Jerzy Bosowski, *Wyrocznie przeciw Egipcjom Ez 29-32 w świetle retoryki hebrajskiej*,
Opole 2019, ss. 327.**

Teksty Biblii hebrajskiej zostały osadzone w konkretnym semickim środowisku historycznym i były spisane w języku hebrajskim i aramejskim. Aby wnikać w głębię ich przesłania trzeba niejako zamieszkać w środowisku ich powstania, zaprzyjaźnić się z ich autorami i odkryć specyfikę ich języka. Takie zadanie wyznaczył sobie mgr Jerzy Bosowski, który przygotował rozprawę doktorską pt. *Wyrocznie przeciw Egipcjom Ez 29-32 w świetle retoryki hebrajskiej*. Przedmiotem jego badań stał się tekst proroka Ezechiela dotyczący wyroczeni przeciw Egipcjom (Ez 29-32). W pracy widać zafascynowanie osobą proroka Ezechiela, który rozpoczął swoją działalność w 5 roku po uprowadzeniu do niewoli babilońskiej króla Jojakima, czyli w 592 r. przed Chr. (Ez 1,3). Prorok Ezechiel pochodził z rodu kapłańskiego i został on uprowadzony do Babilonii w 597 r. przed Chr. Osiadł tam w miejscowości Tell-Abib nad rzeką Kebar (Ez 1,1). Miał tam własny dom, w którym gromadzili się jego rodacy (Ez 8,1). Na wygnaniu Ezechiel otrzymał powołanie prorockie i stał się duchowym przywódcą deportowanych rodaków. Z powołaniem proroka wiąże się jego posłannictwo, które w sposób obrazowy zostaje ukazane jako „spożycie zwoju” (Ez 3,1-6). Ezechiel był człowiekiem o wysokiej kulturze duchowej. Z całą gorliwością prorocką głosił on napomnienia i przestrogi w pierwszej części swej księgi (Ez 1-32), zwanej częścią destruktywną (łac. *pars destruens*) oraz pocieszenia i słowa nadziei w drugiej części księgi (Ez 33-48), zwanej częścią konstruktywną (łac. *pars construens*). W rozdziałach 29-32 prorok wygłosił surowe wyrocznie przeciw Egipcjom, które stara się twórczo przeanalizować i niejako retorycznie „spożyć” Jerzy Bosowski w niniejszej dysertacji doktorskiej. Czyni to przy zastosowaniu nowej metody badań biblijnych jaką jest retoryka hebrajska. W bogaty

świat retoryki hebrajskiej wprowadził go prof. Roland Meynet, który w 2007 r. opublikował ważne dzieło *Traité de rhétorique biblique* oraz jego promotor o. prof. dr hab. Andrzej Sebastian Jasiński OFM, który od 2016 wydaje sukcesywnie wielotomowy *Nowy Komentarz do Księgi Proroka Ezechiela*. Na początku swej pracy doktorant formułuje pytania badawcze: Czy występująca w wyroczniach przeciw Egipcjom forma tekstu koreluje z treścią tekstu? Czy forma tekstu wnosi jakieś dodatkowe informacje, których nie ma w tekście lub są tylko wzmiankowane? (s. 17). Na te pytania stara się odpowiedzieć analizując szczegółowo struktury językowe i specyfikę świata semickiego, który przejawia szczególne upodobanie w kompozycjach symetrycznych.

Praca złożona jest z trzech rozdziałów. Na początku zostaje przedstawiony wykaz skrótów oraz bibliografia, którą autor dzieli na: teksty Pisma Świętego, dokumenty Kościoła, komentarze, opracowania oraz atlasy, słowniki, leksykony i podręczniki. Z bibliografii wynika, że autor oparł się na 3 wydaniu *The Greek New Testament* z 1976, podczas gdy istnieje już 4 wydanie *The Greek New Testament, Fourth Revised Edition* z 2000 r. W bibliografii zostało także umieszczone krytyczne wydanie *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, jednak niestety w dalszej pracy jest ono mało wykorzystywane. Brakuje w bibliografii najnowszych komentarzy do Księgi Ezechiela - Franza Sedlmeiera, *Das Buch Ezechiel: Kapitel 25-48* w serii *Neuer Stuttgarter Kommentar*, Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk 2013; Stevena Tuella, *Ezekiel* w serii *New International Biblical Commentary*, Peabody: Hendrickson Publishers 2009; Roberta W. Jenson, *Ezekiel*, w serii: *Brazos Theological Commentary on the Bible*, Grand Rapids: Brazos Press 2009. Wśród opracowań z pewnością przydatną dla niniejszej dysertacji byłaby publikacja wydana w 2016 r. pt. *Concerning the nations: essays on the oracles against the nations in Isaiah, Jeremiah and Ezekiel* pod redakcją Else K. Holt, Hyun Chul Paul Kim, and Andrew Mein, London: Bloomsbury 2016.

Rozdział pierwszy (s. 25-55) zatytułowany „Metoda retoryki hebrajskiej” stanowi syntetyczne przedstawienie metody retoryki hebrajskiej według wytycznych Rolanda Meyneta. Doktorant opisuje historię analizy retorycznej, zwraca uwagę na jej charakterystyczne cechy (paralelizmy, binarność, inkluzje, chiazmy, schematy liczbowe, charakter parataktyczny, kompozycje koncentryczne) oraz ukazuje jak zastosować w praktyce retorykę hebrajską przy analizie tekstu biblijnego (terminologia, poziomy wyższe, symetrie całkowite, symetrie częściowe). Rozdział ten stanowi dobre wprowadzenie do dalszych szczegółowych analiz tekstu Ez 29-32.

Rozdział drugi pt. „Analiza wyroczni przeciw Egipcjom (Ez 29-32) metodą retoryki hebrajskiej jest najobszerniejszy, gdyż liczy ponad 200 stron (s. 57-270). Stanowi on serce

niniejszej rozprawy. Autor analizuje w nim sześć wyroczni przeciw Egipcjom stosując się ściśle do metodologii Rolanda Meyneta. Najpierw dokonuje analizy kontekstualnej, określa makro- i mikrokontekst oraz przeprowadza delimitację poszczególnych perykop. Następnie analizuje konkretne wyrocznie podając najpierw treść wyroczni. Posługuje się przy tym przekładem interlinearnym według Anny Kuśmirek. Na dalszym etapie pracy autor dokonuje analizy oddolnej w obrębie segmentów i wyższych jednostek literackich, aby przeprowadzić syntezę w analizie odgórnej. Efektem tej pracy jest ukazanie w sposób graficzny struktury konkretnych wyroczni. Rozdział drugi zostaje zakończony porównaniem wyodrębnionych sześciu wyroczni ze względu na występujące w nich podobieństwa (datacja, termin JHWH jako „pieczęć Boga”, tytuły faraona, terminy „dzień” i „miec”, opisy sposobu destrukcji Egiptu). Autor porównuje także wyodrębnione wyrocznie ze względu na strukturę oraz występujące w nich schematy liczbowe. Rozdział ten jest napisany z metodologiczną konsekwencją. Autor koncentruje się tylko na ujęciu synchronicznym pomijając krytykę tekstu i jego diachronię. Dzięki wniknięciu w specyfikę języka hebrajskiego autor ukazuje tekst księgi Ezechiela w całym blasku i wnika w głębię struktury zawartej w tekście. Szczególnie cenne są analizy odgórne, w których doktorant w sposób twórczy aplikuje swoje wcześniejsze badania oraz graficzne prezentacje analizowanych wyroczni. Przy wykorzystaniu tekstu wytłuszczonego, kursywy, podkreśleń, kapitalików, wersalików doktorant ukazuje z jakim kunsztem są w tekście używane wyrażenia bliskoznaczne, synonimiczne i paralelne. Cenne jest porównanie wyroczni ze względu na występujące podobieństwa (s. 250-270), co pozwala na wyciągnięcie ważnej konkluzji, że tekst Ez 29,17 – 30,19 należy traktować jako jedną wyrocznię, a nie dzielić jak to robi większość komentatorów na dwie wyrocznie. W tym punkcie doktorant nie zgadza się ze swoim promotorem, co jest rzeczą bardzo cenną w twórczych badaniach naukowych. Pamiętam swego promotora prof. Marie-Emile Boismarda z Ecole Biblique w Jerozolimie, który zawsze cieszył się, gdy przedstawiałem wyniki odmienne od jego badań popierając je przekonującą argumentacją. Słabym jednak punktem w tym rozdziale są zbyt długie cytaty z *Komentarza do Księgi Proroka Ezechiela* autorstwa promotora (np. na s. 60-61; przypis 59 na s. 100; s. 163; s. 173, s. 176; przypis 242 na s. 243-244). Posłużenie się przekładem interlinearnym autorstwa Anny Kuśmirek w przedstawieniu treści wyroczni powinno spowodować większe użycie testu hebrajskiego przy późniejszych analizach. Szczególnie jest to konieczne w miejscach, gdzie dane wyrażenie hebrajskie jest różnie tłumaczone przez Annę Kuśmirek, Andrzeja Jasińskiego i Izaaka Cyłkowa (zob. np. s. 125 i przypis 99). Niestety tylko sporadycznie doktorant podaje hebrajskie terminy bardziej opierając się na tekście przekładu niż na tekście hebrajskim. Przy ewentualnej publikacji tej

rozprawy brak ten trzeba koniecznie uzupełnić. Zabiegiem niedopuszczalnym jest także stawianie kilku przypisów przy jednym wyrazie (zob. np. na s. 124). W tekście głównym powinien być tylko 1 przypis przy danym wyrazie, a w przypisie pod tekstem powinno być podane więcej pozycji, które do tego przypisu się odnoszą. W rozdziale tym należy wyeliminować powtórzenia (np. na s. 146 powtórzenie treści umieszczonej wcześniej na s. 145; na s. 250 powtórzenie treści ze s. 249; na s. 269 powtórzenie treści ze s. 267-268). W przypisach jeśli następuje po sobie ta sama pozycja, to nie trzeba jej przytaczać, lecz użyć terminu: tamże z podaniem strony (np. przypisy 199, 200, 201).

Rozdział trzeci zatytułowany „Teologiczna interpretacja poszczególnych wyroczeni” jest najkrótszy i liczy zaledwie 26 stron (s. 271-297). Jest on pisany w pośpiechu i w wielu miejscach zamiast stanowić teologiczne zwieńczenie przeprowadzonych analiz stanowi on powtórzenie wcześniejszych obserwacji i konkluzji. Tekst ten powinien ulec solidnej rewizji przed ewentualną publikacją tej dysertacji.

Pracę wieńczy zakończenie, w którym doktorant syntetycznie ukazuje odkryte przez siebie struktury wyroczeni oraz opisuje zastosowane w tekście inkluzje, które w sposób nowatorski zostały wydobyte w dysertacji. Po zakończeniu występuje streszczenie w języku polskim i angielskim oraz spis treści.

Rozprawa doktorska mgr. Jerzego Bosowskiego zasługuje na uznanie. Doktorant formułuje swoje konkluzje w oparciu o specjalistyczne badania nad tekstem biblijnym. W sposób konsekwentny realizuje założone cele i na gruncie polskim wiernie i owocnie aplikuje metodę retoryki hebrajskiej Rolanda Meyneta. Analiza przypisów i bibliografii wykazuje, że autor posługuje się dobrze językiem angielskim i niemieckim. Język i styl pracy jest przejrzysty i logiczny poza nielicznymi literówkami. Praca ta stanowi niewątpliwą wkład dla współczesnej biblistyki wskazując jednocześnie na wiele nowych obszarów badawczych. Stawiam więc wniosek do Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego o przystąpienie do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Podczas lektury pracy zrodziły mi się następujące pytania:

1. Czy metoda retoryki hebrajskiej nie powinna w sposób komplementarny łączyć wyniki badań metody historyczno-krytycznej w głębszym zrozumieniu złożonego tekstu proroka Ezechiela?
2. Jak zaaplikować wyroczenie Ezechiela przeciw Egipcjom (Ez 29-32) do sytuacji we współczesnym świecie?

Ks. Mirosław S. Wróbel
Ks. Mirosław S. Wróbel